

هو العالم

مرکز آموزش‌های غیر حضوری حوزه علمیه خواهران

عنوان تحقیق:

سنچش تطبیقی تفسیر اهل بیت(علیهم السلام) و صحابه

نام و نام خانوادگی محقق:

زهرا ولی زاده آیلار

کد طلبگی محقق:

۹۱۱۳۱۱۰۳۹۲

سطح و گرایش تحصیلی:

سطح سه (تفسیر و علوم قرآنی)

عنوان درس

کارورزی ۲

نام استاد مربوطه:

استاد سید جواد میر جلیلی

نیمسال دوم: ۱۳۹۳-۹۴

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

چکیده:

قرآن کلام الهی و آخرين کتاب هدایت بشر است. اين کتاب شریف دارای زبان خاصی بوده و هرچند معنای سطحی از آن برای درک و فهم عموم ممکن و میسر است، اما با توجه به اینکه واژگان و آيات قرآن دارای مفاهیم عمیق و باطنی اند به همین دلیل برای فهم آن احتیاج به تفسیر می باشد.

مسلمانان برای فهم قرآن به سراغ تفسیر کلام الهی به روشهای گوناگونی رفتند و کسانی را در این طریق الگوی خوبش قرار دادند؛ از جمله اهل بیت رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) و صحابه ایشان را.

اهل بیت نقش بسیار مهم و سرنوشت‌سازی در تفسیر قرآن و هدایت مفسران به سمت انتخاب شیوه‌ی درست تفسیری دارند. میراث تفسیری به جا مانده از آن بزرگواران در امروزه به عنوان یکی از منابع مهم تفسیر قرآن کریم به شمار می‌رود.

تفسیر صحابه از نظر آشنایی آن‌ها به فقه اللغة زبان قرآن و نزدیک بودن به موقعیت‌ها و شرایط نزول وحی و مصاحبت با پیامبر صلی الله علیه و آله حائز اهمیت است.

علاوه بر این تفسیر صحابه از جعل و وضع مصون نبوده است. از این‌رو باید به دقت مورد بررسی قرار داد و احادیث جعلی و اسرائیلی را از آن زدود.

ضرورت و اهمیت بررسی تطبیقی تفسیر اهل بیت و صحابه این است که آشنایی با تفسیر اهل بیت و صحابه می‌تواند مفسران را به سمت انتخاب شیوه‌ی تفسیری درست، هدایت کند.

این تحقیق به صورت کتابخانه‌ای انجام گرفته است و با مراجعه به کتابخانه‌ها و پایگاه‌های اینترنتی مطالب گرد آوری شده است.

با بررسی و سنجش تطبیقی تفسیر اهل بیت (علیهم السلام) با صحابه به این نتیجه رسیدیم که در تفسیر صحابه کاستیها و ناراستی‌هایی وجود دارد و ایشان دچار انحرافاتی گردیده اند. اما تفسیر اهل بیت جامع و کامل و بهترین نمونه تفسیری می‌باشد.

در این مقاله به بررسی ویژگی و تفاوت‌های تفسیری اهل بیت و صحابه با نگاه تطبیقی پرداختیم.

کلید واژه: تفسیر، اهل بیت، صحابه

فهرست مطالب

عنوان	صفحة
مقدمه	۱
مفهوم شناسی واژه ها:	۲
تفسیر قرآن کریم در عصر صحابه	۴
مشخصات تفسیر در عهد صحابه	۶
ارزش و اعتبار تفسیر صحابه	۵
ویژگی های تفسیر در عصر صحابه	۶
اسرائیلیات در تفسیر صحابه	۸
۱- عناصر اصلی نقل اسرائیلیات و اهداف آنها	۸
۱-۱. نسبت اسرائیلیات به صحابه از جمل تا واقعیت	۱۰
اشعار و ادبیات جاهلیت عرب در تفسیر صحابه	۱۱
میزان بهره گیری اخبار اهل کتاب در تفسیر صحابه	۱۲
تفسیر اهل بیت	۱۲
ویژگی های تفسیر اهل بیت (علیهم السلام)	۱۳
تفسیر قرآن به قرآن	۱۳
بهره گیری از سیاق در تفسیر اهل بیت (علیهم السلام)	۱۴
حضور تاریخ، در تفسیر اهل بیت	۱۵
نقش سبب نزول؛ در تفسیر اهل بیت	۱۵
بیان معانی واژگان با استفاده از واژگان مترادف در تفسیر اهل بیت.	۱۷
تفسیر قرآن با استفاده بر قاعده ادبی	۱۷
نتیجه گیری:	۱۹
فهرست منابع و مأخذ:	۲

قرآن کریم به زبان بشری سخن می‌گوید و می‌توان با دانش و شرایط مورد نیاز تا حدی آن را فهمید، اما به سبب دارا بودن برخی ویژگی‌ها مانند داشتن باطن، گستردگی معارف نیازمند درنگ و تدبیر بیشتر و تفسیر است.

مسلمانان برای فهم قرآن به سراغ تفسیر کلام الهی به روشهای گوناگونی رفتند و کسانی را در این طریق الگوی خویش قرار دادند؛ اهل بیت رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) و صحابه ایشان از جمله کسانی بودند که بعد پیامبر به تفسیر قرآن پرداختند. تفاوت‌های بین تفسیر اهل بیت و صحابه وجود دارد که آگاهی نسبت به آنها می‌تواند مفسران را به سوی تفسیر کامل و جامع هدایت کند.

بدون شک مدرسه‌ی اهل بیت در میدان تفسیر و تأویل و بیان معانی و مفاهیم قرآن، برجستگی خاصی نسبت به دیگر مدرسه‌ها دارد. این برجستگی به دلیل وابستگی آنان به پیامبر و در اتصال آموزه‌های این خاندان به وحی می‌باشد. و نیز به دلیل گستردگی و عمق معانی بی‌بدیل و نکته‌یابی‌های فراوان و برگزیدن بهترین روش برای رسیدن به پیام و حقیقت قرآن است.

در این میان تفسیر صحابه از نظر آشنایی آن‌ها به فقه اللغة زبان قرآن و نزدیک بودن به موقعیت‌ها و شرایط نزول وحی و مصاحبت با پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) حائز اهمیت است. اما تفسیر صحابه از جعل و وضع مصون نبوده است. از این‌رو باید به دقت مورد بررسی قرار داد و احادیث جعلی و اسرائیلی را از آن زدود.

تحقیقاتی که در این زمینه نوشته شده که به بررسی میانی، منابع و روشهای تفسیری اهل بیت علیهم السلام و صحابه و تابعین بعلاوه روشهای منهی عن آنان و همچنین انحرافات و کج رویه‌ای صحابه و تابعین و بیان گستره علمی ایشان پرداخته است.

هدف ما در این مقاله روشن کردن تفاوت تفسیری اهل بیت و صحابه با نگاه تطبیقی می‌باشد به همین دلیل در آغاز بحث بعد از تعریف اصطلاحات به ویژگی‌های تفسیری اهل بیت و صحابه پرداخته سپس تطبق تفسیر اهل بیت و صحابه را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهیم.

امام در پاسخ فرمود: قرآن پیش از این که برای دیگران تفسیر شود، برای ما تفسیر شده است. پس ما حلال، حرام، ناسخ، منسوخ آن را میدانیم و میدانیم چه آیه‌ای در چه شبی و درباره چه کسی نازل شده است^۱

اصبغ بن نباته گوید: وقتی امیر مؤمنان (علیه السلام) وارد کوفه شد، چهل صبح که بر مردمان نماز خواند، سوره مبارکه: «سبح اسم ربک الاعلی» را قرائت میکرد.

منافقان گفتند: فرزند ابوطالب، خواندن قرآن را نمیداند، که اگر میدانست، غیر از این سوره را میخواند!

این سخن به گوش آن حضرت رسید، پس گفت: وای برآنان! من ناسخ را از منسوخ، محکم را از متشابه و فصل را از وصل و حروف را از معانی قرآن میشناسم. سوگند به خدا حرفی بر محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) نازل نشده است، جز این که میدانم درباره چه کسی، در چه روزی و در کجا، نازل شده است^۲

بیان معانی واژگان با استفاده از واژگان مترادف در تفسیر اهل بیت

امام رضا (علیه السلام) در معنای «لا فارضُ و لا بکرُ»^۳ فرمودند: یعنی «لا صغیره و لا کبیره»؛ نه کوچک و نه بزرگ.^۴

بن بن بشار گوید: از حضرت ابالحسن (علیه السلام) درباره آیه شریفه «و يهلك الحرجَ و النسلَ»^۵ پرسیدم. حضرت فرمودند: النسل: الذریء (خاندان) و الحرج: الزرع (زراعت).^۶

تفسیر قرآن با استفاده بر قاعده ادبی

مسعده بن صدقه گوید: از امام صادق (علیه السلام) سوال شد: آیا امر به معروف و نهی از منکر بر تمام امت واجب است؟ فرمودند: نه، این امر به فرد توانا و عالم بر معروف و منکر واجب است، نه بر ضعیفی که هیچ هدایت نیافته است و نمی داند حق می گوید یا باطل. دلیل بر این مطلب آیه ای از کتاب خداست که می فرماید: «و لَكُنْ مِنْكُمْ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَ

^۱. علی بن ابراهیم، قمی، تفسیر قمی، ج ۲، قم، دارالکتاب، ۱۳۶۷، ج ۱، ص: ۱۳۹.

^۲. محمد بن مسعود، عیاشی، رسولی، هاشم، التفسیر للعیاشی، ج ۱، مکتبه العلمیه الاسلامیه، تهران، ج ۱، ص: ۱۴.

^۳. بقره: ۶۸.

^۴. محمد باقر، مجلسی، بحار الانوار، اسلامیه، تهران، بی تا، ج ۱۰۰، ص: ۹۳.

^۵. بقره: ۲۰۵.

^۶. محمد بن یعقوب بن اسحاق، کلینی، الکافی، تهران، اسلامیه ، ۱۳۶۲، ج ۳، ص: ۳۰.

يأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ^۱ این بیان خاص است، نه عام، چنان که خداوند می فرماید: «وَ مِنْ قَوْمٍ مُّوسَىٰ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَ بِهِ يَعْلَمُونَ»^۲ حضرت در این روایت، عدم وجوب امر به معروف و نهی از منکر بر همگان را با عنایت به قاعده نحوی مربوط به «من بعضه» بیان فرموده اند^۳.

مرحوم کلینی با سند صحیح از زراره نقل می کند که به امام باقر (علیه السلام) عرض کردم: از کجا فهمیدید مسح بر قسمتی از سر و پaha کفایت می کند؟ حضرت خنديدند و فرمودند: رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) فرموده اند و کتاب خدا نیز چنین نازل شده است؛ چون خداوند فرموده: «فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ»، فهمیدیم که باید کل صورت شسته شود. سپس فرمود: «وَ أَيْدِيكُمُ إِلَى الْمَرْفَقِ»، پس کلام را تغییر داد و فرمود: «وَامسحُوا بِرُؤُوسِكُمْ» از «بِرُؤُوسِكُمْ» به دلیل وجود باء فهمیدیم مسح بر بخشی از سر کفایت می کند؛ همان طور که «ایدیکم» را به «الوجه» عطف نمود. سپس «رجلین» را به «رأس» عطف کرد و فرمود: «وَ أَرْجُلَكُمُ إِلَى الْكَعْبَيْنِ»^۴ و از این عطف فهمیدیم مسح بر بخشی از سر نیز کفایت می کند.^۵

بعد از بیان مشخصات و ویژگی های تفسیر اهل بیت (علیهم السلام) می توان گفت: تفسیر اهل بیت (علیهم السلام) تفسیری جامع و کامل می باشد و اهل بیت (علیهم السلام) در مقام تفسیر قرآن، به مفاهیم عرفی کلمات، قواعد دستور زبان عربی، سیاست، اسباب و فضای نزول وحی استناد می کرده و در تفسیر آیات دخالت می داده اند. برخلاف تفسیر صحابه که در تفسیر به گزارش های کوتاه بسنده می کردند و الزاماً به تفصیل معانی در خویش نمی دیدند و قرآن را با زمینه های ادبی، فلسفی، کلامی، عرفانی، علمی و ... آمیخته نمی کردند و اگرچه گاه ضوابط ادبی را در تفسیر قرآن می بینیم ولی هنوز این دیدگاه شکل کامل به خود نگرفته بود.

^۱. بقره: ۱۰۴

^۲. اعراف: ۱۵۹

^۳. عروسی حوزی، ج ۴، ص: ۲۹

^۴. مائدہ: ۶

^۵. عروسی حوزی، ج ۴، ص: ۴۷۲

نتیجه گیری:

از مجموع مباحثی که در این نوشه ارائه شد، این نتایج را می‌توان به دست آورد:
با توجه به ویژگی‌های تفسیری اهل بیت و صحابه می‌توان گفت تفسیر اهل بیت از اعتبار بسیار بالای برخوردار است و سخنان آنان همانند سخنان رسول خدا از منابع معتبر علم تفسیر به شمار می‌رود
اهل بیت، نقش بسیار برجسته‌ای در گسترش علم تفسیر، داشته‌اند. تمام روش‌های صحیح تفسیری موجود به نحوی ریشه در تفاسیر اهل بیت و روایات آنها دارند و به طور قطع می‌توان گفت که منشأ علم تفسیر اهل بیت هستند
اهل بیت به خاطر مقام عالی علمی‌شان، برای فهم آیات نیاز به شواهد و قرایین نداشتند و این کار را بیشتر برای آموزش دادن به دیگران انجام می‌دادند.

تفسیر صحابه از نظر آشنایی آن‌ها به فقه اللغة زبان قرآن و نزدیک بودن به موقعیت‌ها و شرایط نزول وحی و مصاحبত با پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) حائز اهمیت است.

تفسیر صحابه از جعل و وضع مصون نبوده است. از این‌رو باید به دقت مورد بررسی قرار
داد و احادیث جعلی و اسرائیلی را از آن زدود.

صحابه در تفسیر به گزارش‌های کوتاه بسته می‌کردند و الزامی به تفصیل معانی در خویش نمی‌دیدند و قرآن را با زمینه‌های ادبی، فلسفی، کلامی، عرفانی، علمی و ... آمیخته نمی‌کردند و اگرچه گاه ضوابط ادبی را در تفسیر قرآن می‌بینیم ولی هنوز این دیدگاه شکل کامل به خود نگرفته بود.

در دوره صحابه همه قرآن تفسیر نشده بلکه بخشی از آن که دارای پیچیدگی بوده مورد تفسیر قرار گرفته است.

بنابراین می‌توان گفت آشنایی با تفسیر اهل بیت و صحابه می‌تواند مفسران را به سمت انتخاب شیوه‌ی تفسیری درست، هدایت کند.

نتیجه‌ای که از مجموع این مباحث به دست می‌آید، این است که همان‌گونه که تا کنون علم تفسیر مرهون اهل بیت بوده، از این به بعد نیز چنین خواهد بود و در غیر این صورت تفسیر از مسیر اصلی خود منحرف خواهد شد. به امید روزی که مفسر بزرگ عصر و زمان ما از پرده‌ی غیبت بیرون بیاید تا همگان از وجود پر برکت او حضوراً فیض ببرند

فهرست منابع و مأخذ:

*قرآن کریم

- ۱- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱، بیروت، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع-دار صادر، ۱۴۰۴ق. ابو الحسن، احمد بن فارس بن زکریا ، معجم مقایيس اللげ، ج ۱، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۳۶۶ ش.
- ۲- بحرانی، هاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۲، تهران، بنیاد بعثت، ۱۴۱۶ ق.
- ۳- جلالیان، حبیب الله، تاریخ تفسیر قرآن کریم، ج ۱، اسوه، تهران، ۱۳۷۸ ش.
- ۴- ذہبی، محمد حسین، التفسیر و المفسرون، ج ۱، دار احیاء التراث، بیروت، بی تا
- ۵- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن، ج ۱، بیروت-دمشق، دار القلم، بی تا
- ۶- شاکر، محمد کاظم، مبانی و روش های تفسیری، قم ، مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۸۲ ش.
- ۷- شاهرودی، عبد الوهاب، ارغون آسمانی، جستاری در قرآن، عرفان و تفاسیر عرفانی، رشت، کتاب مبین، چاپ اول، ۱۳۸۳ ش .
- ۸- طباطبایی، محمد حسین، محمد باقر موسوی همدانی، ترجمه المیزان، ج ۱، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴ .
- ۹- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البيان فی تفسیر القرآن، ج ۱۳، ترجمه محمدرضا ضمیری، تهران، انتشارات فراهانی، ۱۳۶۰ ش.
- ۱۰- عروسی حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نور الثقلین، ج ۱ و ۳ و ۴، قم، انتشارات اسماعیلیان، ۱۴۱۵ ق
- ۱۱- عیاشی، محمد بن مسعود، رسولی، هاشم، التفسیر للعیاشی، ج ۱، تهران، مکتبه العلمیه الاسلامیه، ۱۳۷۹ .
- ۱۲- فیومی، احمد بن محمد مقری، المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير للرافعی، ج ۲، قم، منشورات دار الرضی، بی تا
- ۱۳- قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۱، تهران، دار الكتب الإسلامية، ۱۳۷۱ ش.
- ۱۴- قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر قمی، ج ۲، قم، دار الكتاب، ۱۳۶۷ ش.
- ۱۵- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی، ج ۱ و ۳، تهران، اسلامیه ، ۱۳۶۲ .
- ۱۶- مروتی، سهراب، پژوهشی پیرامون تاریخ تفسیر قرآن کریم ج ۱، تهران، نشر رمز، ۱۳۸۱ .

- ۱۷- مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن، ج ۱، تهران، بنگاه نشر و ترجمه کتاب، ۱۳۶۰
- ۱۸- مطهری، مرتضی، مجموعه آثار شهید مطهری (سیری در سیره‌ی نبوی) ج ۱۶، قم، صدرا، ۱۳۷۸ ش.
- ۱۹- مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، ج ۱۰۰، اسلامیه، تهران، بی‌تا
- ۲۰- مهدوی راد، محمد علی، آفاق تفسیر، ج ۱، تهران، هستی نما، ۱۳۸۲ ش.
- ۲۱- نهج البلاغه - ترجمه محمد دشتی، مشهور، قم، ۱۳۷۹